

АНАЛІЗ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВЧИНЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ

ANALYSIS OF FORENSIC INFORMATION ON THE COMMISSION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF ECONOMIC ACTIVITY COMMITTED WITH THE HELP OF FORGED DOCUMENTS

Жердєв В.К., аспірант кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
Харківський національний університет внутрішніх справ

Науковий керівник:
Яцик Т.П., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінальних розслідувань
Державний податковий університет

У статті здійснено аналіз криміналістичної інформації про вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності вчинених за допомогою підроблених документів. З аналізу слідчої практики Національної поліції України, встановлено, що найчастіше правоохоронними органами виявляються факти використання фальсифікації документів, пов'язані зі вчиненням і приховуванням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 205-1, 212, 218-1, 220-1, 223-1, 357, 358 КК України. Саме ця обставина заслуговує особливу увагу дослідженню цих кримінальних правопорушень.

Зазначено, що існує два види підроблення документів: інтелектуальне і матеріальне. Інтелектуальне підроблення полягає в складанні і видачі документа, правильного з формальної сторони (наявність і правильність усіх реквізитів), але дані, вказані в ньому є завідомо неправдивими. При матеріальному підробленні вносяться зміни до змісту справжнього документа. Матеріальне підроблення документів поділяють на два види: повне підроблення та часткове підроблення.

Розглянуто, який предметів фальсифікації, використовуються при здійсненні незаконної господарської діяльності. Наведені приклади.

Узагальнено, що типовими способами приховування ведення незаконної господарської діяльності є: відсутність документів, передбачених законом для певного виду ведення господарської діяльності; ведення неофіційного обліку, так званої «подвійної бухгалтерії», а також видача неоформленої винагороди за працю «зарплати в конвертах».

На основі досліджень, зроблено висновок, що підроблення документів у сфері господарської діяльності має зв'язок з певними складовими економіки: власністю, виробництвом, використанням трудових ресурсів та/або розрахунків. Виявленню такої криміналістичної інформації сприяє аналіз комплексу факторів, що виходять за межі предмета доведення у кримінальному провадженні (про економічну, галузеву, корупційну обстановку підроблення).

Розглянута інформація, залежно від її впливу на конкретну оперативну, експертну або слідчу ситуацію, має різний потенціал подальшого використання її в оперативний або кримінальний процес.

Ключові слова: криміналістична інформація, підроблення документів, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

The article analyzes forensic information on the commission of criminal offenses in the field of economic activity committed with the help of forged documents. From the analysis of the investigative practice of the National Police of Ukraine, it was established that most often the facts of the use of falsification of documents related to the commission and concealment of criminal offenses provided for by Art. 205-1, 212, 218-1, 220-1, 223-1, 357, 358 of the Criminal Code of Ukraine.

It is noted that there are two types of forgery of documents: intellectual and material. Intellectual forgery consists in drawing up and issuing a document that is correct on the formal side (the presence and correctness of all details), but the data specified in it are known to be false. In the case of material forgery, changes are made to the content of a genuine document. Material forgery of documents is divided into two types: full forgery and partial forgery.

It has been considered which items of falsification are used in the implementation of illegal economic activity. Examples are given. In general, the typical methods of concealing the conduct of illegal economic activity are: lack of documents provided by law for a certain type of economic activity; keeping unofficial records, the so-called «double bookkeeping», as well as issuing unregistered remuneration for work «salaries in envelopes».

Based on research, it was concluded that forgery of documents in the field of economic activity is related to certain components of the economy: property, production, use of labor resources and/or calculations. The detection of such forensic information is facilitated by the analysis of a complex of factors that go beyond the scope of evidence in criminal proceedings (about the economic, industry, corruption situation of counterfeiting). The considered information, depending on its impact on a specific operational, expert or investigative situation, has a different potential for its further use in an operational or criminal process.

Key words: forensic information, forgery of documents, criminal offenses in the field of economic activity.

Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності вчинених за допомогою підроблених документів неможливий без дослідження криміналістичної інформації.

Для позначення інформації про кримінальні правопорушення та їх зв'язки із зовнішнім середовищем криміналістами використовуються різні терміни. Найпоширенішим і найуживанішим є термін «криміналістично-значима інформація». Проте, на нашу думку, точніший термін «криміналістична інформація», яку В. Ю. Шепітько визначає як «зміни, що утворюють зміст відображення об'єктів, що взаємодіють у зв'язку з подією

злочину» [1, с. 147]. Отже, за змістом ця інформація має прямий чи непрямий причинно-наслідковий зв'язок із подією кримінального правопорушення.

Досліджуючи слідчу практику Національної поліції України, ми побачили, що найчастіше правоохоронними органами виявляються факти використання фальсифікації документів, пов'язані зі вчиненням і приховуванням кримінальних правопорушень, передбачених ст. 205-1, 212, 218-1, 220-1, 223-1, 357, 358 КК України [2]. Саме ця обставина дозволяє нам приділити особливу увагу дослідженню цих кримінальних правопорушень.

У диспозиції ст. 358 КК України відсутнє чітке закріплення предмета підроблення, проте використання підроблених документів під час ведення незаконної господарської діяльності, як свідчить практика, поширене. Будь-який суб'єкт господарської діяльності має потенційну можливість використовувати, як часткову, так і повну фальсифікацію, фіксувати неправдиву інформацію будь-яким способом (матеріальна, інтелектуальна фальсифікація). Тому такі дії вражають уявною різноманітністю предметів підроблення.

У криміналістичній літературі розрізняють два види підроблення документів: інтелектуальне і матеріальне. Інтелектуальне підроблення полягає в складанні і видачі документа, правильного з формальної сторони (наявність і правильність усіх реквізитів), але дані, вказані в ньому є завідомо неправдивими (наприклад, підроблена накладна, складена за усією формою, на належному бланку повноважними особами на перевезення фактично не оприбуткованого або незаконно виготовленого товару) [3, с. 11].

При матеріальному підробленні вносяться зміни до змісту справжнього документа. Матеріальне підроблення документів поділяють на два види: повне підроблення та часткове підроблення.

Повне підроблення документа полягає у його виготовленні через повну імітацію справжнього, зміст якого не відповідає дійсності. Це виготовлення документа починаючи з його бланку і закінчуючи внесенням відповідних даних. Повне підроблення на практиці зустрічається досить рідко, оскільки потребує відповідних науково-технічних знань, умінь та навичок, певного технічного обладнання для нанесення тексту, зображень, кріплення тощо, матеріалів та приладів, що мають відповідати справжнім хоча б за зовнішнім виглядом [4, с. 351–352].

Вже стали відомими безліч предметів фальсифікації, що використовуються при здійсненні незаконної господарської діяльності. Характерною рисою таких кримінальних правопорушень є латентність, яка обумовлена особливим способом приховування правопорушень – маскуванням своїх дій за допомогою підроблених документів, які виглядають ніби то законними (отримання майна, коштів, здійснення підприємницької діяльності).

В комплексі формування первісної криміналістичної інформації найбільш результативними діями, щодо зазначених кримінальних правопорушень є дослідження документів та порівняльний аналіз документів, перевірки (ревізії), проведення перевірок адресатів підроблення з вилученням у них документів [5, с. 278].

Під час незаконної господарської діяльності найчастіше використовується інтелектуальне підроблення юридичної та (або) бухгалтерської інформації, проте типовим елементом способу аналізованих кримінальних правопорушень є і підроблення юридичної інформації, оскільки здійснення господарської діяльності передбачає документальне відображення юридичних фактів. У договорах (контрактах) містяться неправдиві відомості про статус організації (підприємця); про наявність ліцензії; про особу, яка має право діяти без довіреності від імені організації відповідно до установчих документів; про предмет договору та ін. Підроблення установчих документів спотворює відомості про засновників юридичної особи. До юридичної фальсифікації, на наш погляд, слід віднести фальсифікацію ліцензій, акцизних марок, етикеток, тощо.

Підроблення бухгалтерської інформації знаходить своє відображення у внесенні спотворених відомостей у товарно-транспортні накладні, акти прийому-здачі виконаних робіт, інші бухгалтерські та платіжні документи [6, с. 9].

Наприклад, для маскування незаконного характеру перерахування коштів у платіжних дорученнях зазначаються «платник» і «одержувач», які є сторонами цивіль-

них правовідносин, вказується неіснуючий чи містить недостовірні відомості контракт, договір. Якщо платіжні доручення оформлюються «на підставі» даних часткового підроблення, їх можна оцінювати, як документи повної підробки, які подаються до банку для «прикриття» руху незаконно отриманих коштів.

Зустрічаються факти включення хибних відомостей до декларацій, розрахунків податку, збору та інших документів. Особливістю формування та використання підроблених документів під час ведення незаконної господарської діяльності є їх виготовлення з чіткою орієнтацією на адресата підроблення (контрагента). Тобто на підготовчому етапі злочинцями опрацьовується механізм вчинення кримінального правопорушення, в якому як невід'ємний елемент є супровід незаконної підприємницької діяльності пред'явленням підроблених документів [7, с. 12].

Важливе місце для підготовки ведення незаконної господарської діяльності займає визначення виду комерційної діяльності, створення юридичної особи, придбання (оренда) обладнання та (або) приміщення. Саме на цьому етапі визначаються особливості конструкції комплексу документів, що залежить від виду діяльності, виробляється послідовність впливу на адресата підроблення та пошук адресата підроблення, у тому числі і державних (муніципальних) підприємств, яким пропонуються товари, послуги, роботи на більш вигідних умовах, ніж у представників легального бізнесу. При таких контактах пред'являються документи, що підтверджують «законність» діяльності, найефективнішим і переконливішим для адресата фальсифікації є пред'явлення комплексу документів, серед яких є як справжні, так і фальшиві. Багаторазовість використання підроблених документів пов'язана переважно зі зміною адресатів підроблення. Останні, роз'яснюючи свою неухважність до вивчення та перевірки пред'явлених підроблених документів, вказують, що «це була разова невелика угода», договірні зобов'язання, оформлені підробленими документами, «реально виконувались», тому адресати підроблення претензій до суб'єкта підроблення не мають.

Використання інтелектуального підроблення юридичної та бухгалтерської інформації, одночасно є вчиненням і приховуванням незаконного підприємництва, що впливає на інформативність ідеальних слідів кримінального правопорушення. Основними джерелами такої інформації виступають працівники організації (підприємця) суб'єкта незаконної діяльності та адресати підроблення. Одним із факторів, що перешкоджають встановленню свідків та отриманню від них криміналістичної інформації, є залучення до незаконної діяльності неоформлених працівників, анкетні дані яких відсутні [7, с. 13].

Іншим чинником дефіциту криміналістичної інформації можна назвати небажання надавати допомогу слідству членами сім'ї, друзями суб'єкта підроблення. Така слідча ситуація у багатьох випадках не сприяє ефективності розслідування і виробники фальшивих документів не встановлюються. Майже половина обвинувачених у вчиненні ведення незаконної господарської діяльності, вину у вчиненому визнають повністю або частково. Однак не всі вони дають правдиві показання про спосіб вчинення кримінальних правопорушень.

В той же час для незаконного підприємництва, здійсненого з використанням підроблених документів, характерна участь «тіньового директора», особи за документами, яка не має жодного відношення до суб'єкта господарської діяльності. У той самий час, які мають правові підстави, виступати від імені суб'єкта підприємництва, пред'являючи адресатам підроблення підроблені документи, які відбивають реальну підприємницьку діяльність (правовий статус) суб'єкта.

Типовими особами приховування ведення незаконної господарської діяльності є:

– відсутність документів, передбачених законом для певного виду ведення господарської діяльності;

– ведення неофіційного обліку, так званої «подвійної бухгалтерії», а також видача неоформленої винагороди за працю «зарплати в конвертах» [8, с. 13].

Відсутність документів, що підтверджують систематичний характер незаконної діяльності та отриманий дохід, створює такий вакуум інформації, який можна заповнити лише внаслідок проведення комплексу трудомістких та великомасштабних оперативно-розшукових, слідчих та експертних дій. Проведення перевірок у контрагентів, отримання інформації від державних реєструючих та ліцензуючих органів, допити свідків, проведення обшуків, вилучення матеріалів, експертизи найчастіше не можуть виявити всі фальшиві документи, які були використані злочинцем, та виявити всі етапи злочинної діяльності.

Складність виявлення підроблених документів залежить від ретельного маскуванню документів фактичними обставинами угоди, статусу її сторін. Спотворення юридичної інформації в документах на початковому етапі підроблення (недостовірних довідках, довіреностях, установчих документах, цивільно-правових договорах (контрактах) з включенням до них неправдивих відомостей про статус організації (підприємця), про наявність ліцензії, про особу, яка має право діяти від імені організації, про предмет договору) не дозволяє «чітко» встановити суб'єкт підроблення. Дефіцит криміналістичної інформації про підроблення пов'язаний з тим, що працівнику правоохоронних органів важко встановити осіб, що виготовили підроблені документи.

Такі кримінальні правопорушення при встановленні суб'єктів підроблення та необхідних доказів супрово-

дуються тиском з боку зацікавлених посадових осіб, активною протидією розслідуванню, значною різноманітністю документів початкового підроблення, а тому рівень їх приховування оцінюється як високий [9, с. 118].

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності вчинених за допомогою підроблених документів, характеризуються високим ступенем приховування, оскільки відбуваються з використанням матеріального (початкового, повного) та інтелектуального підроблення документів.

Аналіз криміналістичної інформації про підроблення документів, отриману в результаті вивчення кримінальних проваджень у сфері господарської діяльності показав, що особливістю підроблення документів є їх зв'язок з певними складовими економіки: власністю, виробництвом, використанням трудових ресурсів і розрахунків.

Також встановлено, що виявленню такої криміналістичної інформації сприяє аналіз комплексу факторів, що виходять за межі предмета доведення у кримінальному провадженні (про економічну, галузеву, корупційну обстановку підроблення, способи протидії розслідуванню). Проте облік цих чинників позитивно сприяє виявленню кримінальних правопорушень, висуванню оперативно-розшукових і слідчих версій. Розглянута інформація, залежно від її впливу на конкретну оперативну, експертну або слідчу ситуацію, має різний потенціал подальшого використання і після введення в оперативний або кримінальний процес, орієнтовна або доказова інформація може характеризуватись як «криміналістична інформація».

ЛІТЕРАТУРА

1. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В.Ю. Шепітько ; за ред. акад. НАН України В.Я. Талія. Х. : Право. 2001. 560 с.
2. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-pro-rezultati-roboti-u-2021-roci>
3. Гонгало С.Й. Судова техніко-криміналістична експертиза документів: сучасні можливості дослідження та перспективи розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2013. 20 с.
4. Криміналістика : підручник / Р.І. Благута та ін. ; за ред. С.В. Пряхіна; Львів. держ. ун-т внутр. справ. 3-є вид., перероб. та допов. Львів, 2016. 946 с.
5. Організаційно-економічний механізм протидії злочинам в економічній сфері : монографія / За ред. Черевка О.В., Мігус І.П., Гнилицька Л.В. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А. Черкаси, 2016. 466 с.
6. Шаповал О.В. Криміналістичне забезпечення розслідування економічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
7. Білоус В.В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 20 с.
8. Бейкун А., Єфремов С. Удосконалення боротьби зі злочинністю у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Право України*. 2013. №9. С. 11–15.
9. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2011. 542 с.